

Flaskár Anett

A válságkezelés receptje

(Paul Krugman: Elég legyen a válságból! MOST! Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 288 oldal, 3600 Ft)

Ez a könyv az Egyesült Államokat és más országokat sújtó gazdasági válságról szól – arról a gazdasági válságról, amely immár öt éve tart, és amely a dolgok jelenlegi állása szerint egyhamar nem is fog véget érni – így foglalja össze a Nobel-díjas amerikai közgazdász 2012-ben megjelent könyvének legelső mondatában (9. o.) az egész mű mondanivalóját. Munkásságát 2008-ban ismerték el a külkereskedelem-elmélet és az új gazdaságföldrajz területén végzett kutatásaiért. Paul Krugman a Princeton University és a London School of Economics egyetemek professzora, valamint közel másfél évtizede rendszeresen publikál a The New York Times véleményrovatójában. Közérthető módon tárja a széles közönség elé a közgazdaságtanról és gazdaságtudományokról szóló nézeteit, nem titkolva éles kritikáit az elmúlt években történt gazdaságpolitikai lépésekkel kapcsolatban. Nincs ez másképp a szóban forgó művében sem, amelyet az Akadémiai Kiadónak – és Márton Róza Krisztina fordításának – köszönhetően néhány hónappal az amerikai megjelenést követően már magyarul is a kezünkben tarthattunk. A szerző már az elején világosan leszögezi, hogy az ő könyve nem sorakoztatható be a többi, gombamód szaporodó, a 2008-as válságról szóló művek sorába, hiszen alapkérdésében eltér azoktól. Krugman nem csak azon töpreng, „Hogyan történhetett ez meg?”, hanem felteszi a kérdést: mit is kell tennünk. S nemcsak felteszi, hanem választ is keres rá.

Az első fejezetben rögtön elénk tárja, milyen súlyos helyzetben vagyunk. Bár az amerikai Nemzeti Gazdaságkutató Intézet (National Bureau of Economic Research) adatai arról számolnak be, hogy 2009 júniusában kilábalunk a válságból, ez mindössze annyit jelent, hogy befejeződött a gazdasági mélyrepülés, ám az elmúlt évek veszteségeit már nem lehet bepótolni. A kötet keletkezésének idején ugyanis az Egyesült Államok gazdasági teljesítménye még mindig 7 százalékkal elmaradt a potenciális kibocsátás szintjétől. Ugyanitt ír a válság legsúlyosabb következményéről, a kiugróan magas munkanélküliségről. Az utóbbiról szóló adatok azonban nem pusztán statisztikai mérőszámok, amelyek fellendülés esetén visszatérnek a természetes ráta szintjére. Mögöttük nagyon sok ember megélhetési kilátástalanságát kell meglátni. A romba dőlő sorsok nem állnak helyre automatikusan az

adatok javulásával. A válság tehát nem zárult le 2009-ben, így okkal keresi Krugman a problémára a megoldást.

A könyv további fejezeteiben a szerző magyarázatot ad arra is, hogyan jutottunk ide, azaz górcső alá veszi az eddigi kormányzati gazdaságpolitikák indítékait és hatékonyságát. Véleménye szerint nem ástunk elég mélyre a válság okainak felkutatásához, és a gazdaságpolitikai válaszlépéseket is elhibáztuk. Nem kevés kritikával fűszerezve mondja ki a kemény igazságot, hogy ennek nem így kellene lennie. „Tudjuk, vagy legalábbis tudnunk kellene, hogy mit tegyünk. Az elmúlt hetvenöt év gazdasági, technológiai és társadalmi folyamatai megváltoztatták az életünket, de a különbségek dacára ugyanattól szenvedünk, mint ami az 1930-as években történt” (11. o.). A nagy gazdasági világválság idején azonban senki nem tudta – és nem is tudhatta –, mi történik, és ennek megfelelően azt sem, mit kell tenni. Ma ellenben nem lehet ezzel mentegetőzni. Kik állnak tehát a kritikák célkeresztjében? A politikusok, köztisztviselők, a közvélemény-formáló publicisták és értelmiségiek, vagy egyszerűen – Krugman szavaival élve – a Nagyon Komoly Emberek. A szükséges tudás és az időtálló közgazdaságtani elvek is rendelkezésünkre állnak. Ha elő vesszük a brit John Maynard Keynes, vagy az amerikai Irving Fisher és Hyman Minsky elemzéseit, akkor kiderül, mit tehetnénk jelenlegi szorult helyzetünkben. Ezek a befolyásos emberek azonban visszautasítják Keynes legfőbb megállapítását¹ – miszerint „a fellendülés, nem pedig a válság időszakában érkezik el a megszorítások ideje”² –, és a restriktív gazdaságpolitikát követik.

A megkérdőjelezhetetlen szakmai kompetenciával rendelkező szerző művének legfőbb célja – az elhibázott gazdaságpolitika bemutatásán túl – mégis az, hogy mindezekkel szemben rávilágítson a kiút (számunkra sem ismeretlen) egyértelmű receptjére. A közgazdász egész könyvében azt hangsúlyozza, hogy a válságból való kilábaláshoz nemcsak a szükséges közgazdaságtani és történelmi tudás van a birtokunkban, hanem megvan hozzá a megfelelő eszközünk is. Ehhez semmi újat nem kell kitalálni, csupán a kormányzati kiadások robbanásszerű növelésére van szükség. Az államnak költenie kell, ami a magánszektor megerősödéséhez, s végül fellendüléshez vezet. A szerző tehát egy expanzív, munkahelyteremtő politika mellett teszi le a voksát. Válság idején a megszokottnál is több erőforrást kell fejlesztésekre és innovációra fordítani. Ami pedig ezt a leginkább akadályozza, az a pénzügyi megszorítás. Krugmannak az a meglátása, hogy már az is hatalmas előrelépést jelentene, ha eltörölnék az eddigi megszorító intézkedéseket. Meggyőző érvelése szerint tehát egyetlen lépésre vagyunk a megoldástól, csupán a politikai vezetőink tisztánlátására és elszántságára lenne szükség.

Mindezt szemléletes közgazdaságtani példamesével illusztrálja, ami valójában nem csupán fikció, hanem egy 300 főből álló kis közösségben bekövetkező válság igaz története. A cikk eredetiben 1977-ben volt olvasható a *Journal of Money, Credit and Banking* folyóirat hasábjain, amely A monetáris elmélet és a Capitolium-dombi Bébiszitter Szövetkezet válsága címet viselte. A történetet egy Sweeney nevű házaspár vetette papírra, akik maguk is részesei voltak az eseményeknek.

„Az egyesületet körülbelül 150 fiatal pár hozta létre, jórészt kongresszusi hivatalnokok: azzal akartak spórolni a gyermekfelügyeleten, hogy vigyáznak egymás gyermekeire. (...)

¹ Mutatja mindezt az is, hogy Keynes 1936-os, *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* című legismertebb műve az előkelő 10. helyen szerepelt 1952-ben a *Human Events* jobboldali folyóirat által közzétett, a 19–20. század legértelmesebb könyveinek listáján.

² Krugman idézi a 11. oldalon.

Minden csatlakozó pár 20 darab kupont kapott, egy kupon 30 perc gyermekfelügyeletet biztosított. (Amikor pedig kiléptek a szövetkezetből, ugyanennyi kupont kellett vissza-szolgáltatniuk.) A szülők minden alkalommal odaadták a bébicsősz párnak a megfelelő számú kupont. Így lehetett biztosítani, hogy minden pár ugyanannyiszor vegye igénybe a bébicsőszöket, ahányszor ő maga vigyázott más gyermekére, mivel a kuponok körbe-körbejártak a szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevő szülők között. Telt-múlt az idő, és a szövetkezet nagy bajba került. A párok igyekeztek minél több kupont felhalmozni a kredenciókban arra az esetre, ha esetleg többször egymás után is szeretnék házon kívül tölteni az estét. (...) És mivel elég sok pár járt ugyanebben a cipőben, azaz elég sokan vonakodtak házon kívül tölteni az estét, nem volt szükség bébicsőszökre, így egyre nehezebb lett kuponokat szerezni. Erre viszont úgy reagáltak a kuponban szűkölködő párok, hogy még ritkábban jártak el otthonról, amitől a szövetkezeti pesztrálás volumene erősen csökkent. Magyarán: a szövetkezet válságba került, ami egészen addig tartott, amíg a szövetkezet közgazdász tagjai rá nem beszéltek a vezetőséget a kuponok számának növelésére (41–43. o.).”

Krugman levonja a tanulságot is, miszerint nem az eladósodottság a probléma fő forrása. Ehhez azt kell megérteni, hogy „a te kiadásod az én bevételem, az én kiadásom pedig a te bevételéd” (43. o.). Ugyanez a logika érvényes a megtakarítások piacán is, tehát amíg az egyik szereplő megtakarít, addig a másik eladósodik. A valódi problémát – vagyis a válságot – az okozza, amikor hirtelen nagyon sokan akarnak spórolni, ugyanakkor más szereplők nem akarnak költekezni. „A szövetkezet tagjai külön-külön próbálták megtenni azt, amit együttesen, csoportként nem tehettek meg: növelni a kuponkészletüket. (...) A szövetkezeti tagok együttesen nem költhetnek kevesebbet, mint amennyi a bevételük” (45–50. o.). Belátható ugyanis, hogy ha egy gazdaságban minden szereplő – köztük az állam is – szorosabbra húzza a nadrágszíját és megtakarít, akkor nem lesz, aki megvásárolja a termékeket, tehát csökken az összesített jövedelem, ami pedig növekvő munkanélküliséget és a gazdasági teljesítmény stagnálását okozza. Vegyük észre a párhuzamot a valós gazdaságunkban történt eseményekkel. Az adósokat kiadáscsökkentésre kényszerítették, a hitelezők pedig nem akartak költekezni. Ez a kereslethiány idézte elő a gazdaság visszaesését.

Ennek a tanmesének a bemutatása és értékelése is jól mutatja a Nobel-díjas közgazdászra igen jellemző tudományos megalapozottság és olvasmányosság jegyeit, ugyanakkor korrekt módon megmondó és kompromisszummentesen érvelő kifejezőmódját. Az én érdeklődésemet is ez a történet keltette fel e mestermű iránt. De bárhol is lapozunk bele, hasonlóan lenyűgöző témák és gondolatok várják az olvasót. Ha viszont rászánjuk az időnket, és végigolvassuk az egész könyvet, teljes képet kapunk a krízis valódi természetéről. Egy-egy fejezetben alapos és érdekesítő elemzés tárul elénk a makroökonómia sötét korszakáról, a deficit problematikájáról, az infláció kérdésköréről, a megszorításokban hívókról, illetve a konkrét teendőkről. Olyan fogalmak kerülnek elő, mint a másodlagos (subprime) jelzálogpiaci hitelek, az ingatlanlufi kipukkadása, az adósságdeflációs spirál, az árnyékbankok, de a szerző részletes betekintést nyújt a válság kibontakozásának történetébe is. Mélyebben megérthetjük a likviditási csapdát, amikor a jegybank monetáris politikája csődöt mond a keresletélénkítésre irányuló erőfeszítésében. Megismerkedhetünk a Hyman Minsky közgazdász professzor után elnevezett Minsky-pillanattal, azaz a hitelezési kockázat felismerésének momentumával, valamint a bankpánik természetével is.

A teljes képből nem hiányzik a megoldási kísérlet bemutatása sem, így tér rá Krugman többek között az Obama-kormány elégtelennek bizonyuló élénkítő programjának érté-

kelésére.³ Külön fejezetet szentel az európai helyzetkép bemutatásának. Nem leplezi azt a véleményét sem, miszerint az Egyesült Államok és Európa – amely alatt az Európai Uniót érti – gazdasági fejlődése „vak versenyez világtalannal” metaforával jellemezhető. Amerika az „olcsó pénz” politikájának köszönheti válságos helyzetét, míg Európát a „közös pénz” bevezetésének közgazdasági megalapozatlansága sodorta bajba.

A konkrét megoldásokat is kínáló könyv célközönségét nem a kritikák célkeresztjében álló befolyásos emberek alkotják. A szerző célja a közvélemény – akár a laikus, közgazdaságtanban járatlan olvasók – tájékoztatása, egyfajta szemléletváltás elérése. Ehhez tökéletesen illeszkedik Krugman izgalmas és figyelemfelkeltő nyelvhasználata. A fordítás is kellemes, gördülékeny, hűen visszaadja – a közgazdaságtani tartalom felül – a szerző magával ragadó és lendületes stílusát, ez teszi szerethetővé és emlékezetessé. Az viszont nem világos, hogy a cím miért lett az eredeti, sokkal kifejezőbb *Vessetek véget ennek a válságnak most!* helyett ez: *Elég legyen a válságból! MOST!*⁴ Mintha a felszólítás nyomatékosságát akarnánk ezzel enyhíteni, s egyúttal háritani felelősségünket.

Akit érdekel a világ sorsa, s benne a sajátja, vagy akit csak szimplán vonz a közgazdaságtan, tekintsen erre a műre kötelező olvasmányként. Ahogy a *The Guardian* című brit napilap is írja a kötet belső borítóján: „Ez az a fajta könyv, amelyet az ember szeretne a kötelező olvasmányok listáján látni, mert kimerítő alaposággal meséli el nekünk, hogyan jutottunk el oda, hogy a válságból való kijutás érdekében éppen az ellenkezőjét csináljuk annak, mint amit a logika és a történelem diktál a számunkra.” S hogy mindebben igazat adunk-e Krugmannak? Erről csak az tud véleményt mondani, aki elolvassa.

³ A program az amerikai válságkezelési és újjáépítési törvény nevet viselte. E kísérlet félmegoldás voltát maga Krugman is megjósolta, 2009. január eleji blogbejegyzésében nem titkolta ez irányú aggályait.

⁴ A könyv angol címe: *End This Depression Now!*